

Голові спеціалізованої вченої ради ДФ 35.052.019
у Національному університеті «Львівська політехніка»,

доктору політичних наук, професору,
Луцишин Галині Іванівні

ВІДГУК

офіційного опонента доктора політичних наук, професора,
першого проректора Донецького національного університету імені
Василя Стуса Нагорняк Тетяни Леонтіївни на кваліфікаційну наукову
працю Забавської Христини Юріївни

«Особливості становлення та функціонування системи стримувань і
противаг між гілками влади в умовах демократизації політичної системи
України», подану до захисту у спеціалізовану вчену раду ДФ 35.052.019
у Національному університеті «Львівська політехніка» на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія
(галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»).

Актуальність обраної теми дослідження. Сучасні процеси демократизації політичних систем світу оголили якість державного менеджменту, особливості комунікації гілок державної влади та ефективність системи стримувань і противаг між ними. Специфіка поділу державної влади та функціонування системи стримувань і противаг між її гілками є актуальним предметом сучасних міждисциплінарних досліджень. Налагоджені та збалансовані механізми владної взаємодії дозволяють досліднику здійснювати оцінку дієвості та ефективності інститутів державної влади та державної політики в цілому. Пошук оптимального балансу в системі взаємних стримувань і противаг вимагає поглиблена вивчення не лише нормативно-правового підґрунтя, але й специфіки політичних практик застосування елементів системи стримувань і противаг як невід'ємної складової демократичного транзиту. Зважаючи на тривалу історію вивчення, полідисциплінарність та багатовекторність системи стримувань і противаг в організації владних відносин, необхідним є застосування обґрунтованого інтегративного підходу для її вивчення, який би враховував правовий, політологічний, психологічний та менеджерський виміри.

З огляду на зазначене, слід визнати успішну спробу Забавської Христини Юріївни презентувати єдиний політико-правовий комплексний

науковий підхід, що обґруntовує систему стримувань і противаг як безпосередній атрибут демократії в якості предмету наукового дослідження.

Обрана Христиною Юріївною проблематика є вкрай важливою у контексті дослідження політичного досвіду України. В умовах системної трансформації та пошуку оптимальної форми державного правління, відсутності єдиного погляду на розвиток держави ВРУ, КМУ і КСУ при падінні легітимності президента України, дослідження системи стримувань і противаг, а також окремих її елементів набуває нової актуальності. Зважаючи на ряд недоліків в окремих аспектах взаємодії гілок державної влади, вітчизняна система стримувань і противаг потребує вдосконалення з урахуванням дотримання демократичних зasad функціонування парламентсько-президентської форми правління. Актуальним дисертаційне дослідження є і для кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», бо виконано у межах комплексної науково-дослідної теми «Трансформація політичних відносин у національному та глобальному вимірах».

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Відповідно до загальних вимог у вступі дисертаційної роботи обґруntовано вибір і актуальність теми дослідження, окреслено мету, завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, хронологічні межі, висвітлено наукову новизну, охарактеризовано методологічну основу, розкрито теоретичне й практичне значення отриманих результатів, відображені форми апробації результатів дослідження, кількість публікацій та структуру.

Перший розділ дисертації складається з трьох підрозділів. У першому підрозділі автор вдало систематизує історичні етапи та сучасний стан дослідження системи стримувань і противаг представлені у зарубіжній політичній традиції (с. 26-35). У другому підрозділі автор здійснює дослідження особливостей поглядів на функціонування системи стримувань і противаг у ретроспективі та на сучасному етапі розвитку української політичної думки (с. 35-46). Викликає повагу прагнення авторки на основі здійсненого аналізу історичного та сучасного стану вивчення титульної проблематики Забавська Х. Ю. виокремити власні періодизації історичних етапів дослідження системи стримувань і противаг у зарубіжному та вітчизняному досвіді (с. 27-28; с. 36). У третьому підрозділі дисерантка здійснює аналіз існуючих у політичній науці квантифікаційних методик дослідження повноважень гілок влади та детально обґруntовує сильні та слабкі сторони кожної з них (с. 46-61).

У трьох підрозділах другого розділу увагу сфокусовано на теоретико-методологічних засадах дослідження системи стримувань і противаг. У

першому підрозділі другого розділу подано ґрунтовний виклад суті та особливостей функціонування системи стримувань і противаг та її окремих елементів у політичній практиці демократичної держави (с. 64-87). При цьому, дисидентка розрізняє виміри системи стримувань і противаг (с. 68-69); пропонує власні визначення таких основоположних для дослідження понять як «система стримувань і противаг» (с. 70), «демократія» та «демократизація» (с. 72); виділяє функції системи стримувань і противаг як атрибути демократії (с. 72-73), а також детально описує основні елементи системи стримувань і противаг (с. 74-87).

Другий підрозділ другого розділу присвячено особливостям системи стримувань і противаг в умовах чинності різних форм державного правління (с. 87-98). На основі здійсненого порівняльного дослідження набору елементів системи стримувань і противаг в умовах різних форм правління, Забавська Х. Ю. наголошує, що змішані форми республіканського правління вирізняються найбільш розгалуженою системою елементів стримувань і противаг між гілками державної влади (с. 95).

Особливо важливим, ґрунтовним і науково цінним є виклад доробок автора у третьому підрозділі другого розділу. У ньому дисидентка пропонує авторську методику обчислення індексу балансу повноважень гілок влади у системі стримувань і противаг (с. 98-104). Розроблена формула обчислення індекс балансу повноважень включає в себе ряд показників, серед яких, зокрема, індекс демократії, що дозволяє нам стверджувати про його комплексний характер (с. 102-103). Також Забавська Х. Ю. пропонує розрізняти різні рівні індексу балансу між гілками влади на основі запропонованої системи ранжування, що додає методиці більшої верифікаційної цінності (с. 103-104).

У третьому розділі представлено чотири підрозділи, в межах яких дисидентка детально розкриває особливості реалізації і функціонування системи стримувань і противаг в Україні. Перший підрозділ третього розділу присвячено політичним чинникам еволюції форми правління в Україні (с. 107-119). Забавська Х. Ю. здійснює аналіз особливостей змін у формі правління відповідно до політичних обставин у межах одного із чотирьох виокремлених періодів (від часу здобуття Україною незалежності до 2020 року).

У другому підрозділі автором здійснено аналіз юридичного виміру системи стримувань і противаг України, а саме порівняння функціонування елементів системи в умовах чинності різних конституцій в Україні (с. 120-132). Дисиденткою всебічно опрацьовані положення трьох основоположних нормативно-правових актів, чинних в історії незалежної України, які

забезпечували законодавчі основи реалізації системи стримувань і противаг та закріплювали відповідну форму правління на різних етапах української політичної практики. Йдеться про Конституційний договір 1995 року, Конституцію України 1996 року та Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року (с. 132-133).

На основі розробленої авторської методики обчислення індексу балансу повноважень у третьому підрозділі автором здійснено аналіз трансформації цього показника на прикладі української політико-правової практики (с. 132-157). Автором виділено п'ять репрезентативних періодів в українській історії (с. 132) та, на основі пропонованої формули, здійснено відповідні обчислення індексів балансу для кожного з них. Відтак індекс балансу 1999 р. демонструє нижню межу середнього рівня балансу між гілками влади (с. 137); показник 2006 р. свідчить про високий рівень балансу (с. 141); індекс кінця 2012 р. вказує на низький рівень балансу (с. 145); показник 2015 р. демонструє високий рівень балансу (с. 149); результат кінця 2019 р. вказує на дисбаланс у системі стримувань і противаг (с. 154). Наприкінці здійснених обчислень дисерантка інтерпретує результати та обґруntовує кожен з них. Варто підкреслити, що особливо ретельно здійснена інтерпретація наявності кореляційних зв'язків між індексом балансу та індексом демократії (с 156-157).

Четвертий підрозділ присвячено проблемам та напрямам забезпечення ефективної системи стримувань і противаг (с. 157-180). Забавська Х. Ю. окреслює п'ять основних актуальних проблем функціонування системи стримувань і противаг та пропонує дієві напрямки її вдосконалення з урахуванням успішного досвіду європейських демократій.

Кожен із розділів супроводжується висновками до них. Основні висновки дослідження узагальнюють зміст дисертаційної роботи, є переконливими, добре продуманими та не викликають принципових заперечень.

Робота написана з дотриманням наукового стилю та нормативних стандартів. В цілому дисертацію можна вважати завершеною науковою працею, де продемонстровано високий науковий рівень автора. Забавській Х. Ю. вдалося грамотно та комплексно опрацювати окреслену проблему, вивчення якої здійснює вагомий внесок у вітчизняну політичну науку.

Ступінь обґрутованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірності. Структура роботи є традиційною (робота складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків списку використаних джерел та додатків). Вона логічно визначається метою та

завданнями, сформульованими у дисертаційному дослідженні (с. 16). Авторка чітко окреслила об'єкт і предмет дослідження (с. 17) і дотримувалася їх під час викладення матеріалу дослідження. Дисертаційна робота вирізняється цілісністю, структурованістю та логічністю викладення матеріалу. Джерельна база презентована на належному рівні (265 найменувань) та охоплює огляд новітніх зарубіжних і вітчизняних наукових праць, що прямо і побічно стосуються титульної проблематики. На схвалення заслуговує опрацювання великої кількості міждисциплінарної літератури іноземною мовою. У роботі аргументовано і змістово обґрунтована методологічна основа дослідження. Наукова та практична цінність дисертації належним чином доведена. Об'ємний комплекс теоретичного та фактичного матеріалу, залучення необхідного теоретико-методологічного інструментарію, а також належна апробація результатів сприяло проведенню всебічного аналізу предмету дослідження, що забезпечує дисертанту підстави для мотивованих висновків, які чітко корелюються із сформульованими завданнями та відображають основні отримані результати дослідження.

Сформульовані у дисертаційній роботі Забавської Х.Ю. наукові положення, припущення, висновки та рекомендації є змістовними і доводять високий дослідницький потенціал авторки. Дисертація містить результати її власних досліджень. Використання ідей, теоретичних концепцій і текстів інших авторів мають відповідні посилання. Кваліфікаційна наукова праця Христини Юріївни викладена українською мовою, архітектоніка тексту цілісна, логічна, цілеспрямована. Розділи дисертації викладено відповідно до мети і поставлених завдань, що відповідають заявленій спеціальності, сутності об'єкту і предмету дослідження. Вище окреслене дозволяє зробити висновок, що дисертаційна робота Х. Ю. Забавської є самостійною, цілісною і повністю завершеною науковою працею, результатом якої є сформульовані наукові положення, висновки та рекомендації.

Наукова новизна та достовірність одержаних результатів. Узгодження об'єкту й предмету дослідження, мети і задач, коректне використання автором методів наукового пошуку стало підґрунттям отримання результатів, що містять наукову новизну та мають практичне значення.

Наукова новизна одержаних результатів кваліфікаційної наукової праці Забавської Х.Ю. не викликає сумнівів. На професійну повагу заслуговує поєднання політико-правового методологічного дискурсу з можливостями математичного моделювання соціально-політичних процесів сучасності, що результувало розробкою та апробацією авторської методики обчислення

індексу балансу повноважень між гілками державної влади. Це дозволило в практичній площині продемонструвати досягнення мети роботи і довести кореляцію між ефективністю системи стримувань і противаг та успішністю демократичного транзиту України. Структурні компоненти наукової новизни сформульовані якісно та відповідають нормативним вимогам до написання кваліфікаційних наукових праць на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Серед нових наукових результатів теоретико-методологічного та прикладного змісту вважаю за необхідне акцентувати увагу на авторському визначенні категорії «система стримувань і противаг», під якою Христина Юріївна розуміє структуровану сукупність елементів взаємовпливу між гілками державної влади, переведених із формального закріплення в практичну площину та спрямованих на забезпечення рівноваги політичної сили, недопущення узурпації влади та сприяння демократичному розвитку. Також, беручи до уваги зарубіжний демократичний досвід та вітчизняні політичні практики системи стримувань і противаг, авторці вдалося довести доцільність застосування кількісних методів моделювання і дослідження елементів системи стримувань і противаг, що безперечно дозволяє вивести такого роду політологічні розвідки на новий науковий і практико-орієнтований рівень, апелювати до більш верифікованих, обґрунтованих та об'єктивних даних, формулювати авторські і змістовні висновки.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Дисертація має теоретико-прикладний характер, а сформульовані й обґрунтовані в ній висновки та пропозиції становлять науковий інтерес і можуть бути використані у навчальному процесі під час викладання профільних дисциплін. Висновки кваліфікаційної наукової роботи можуть бути використані під час інтерактивних форм комунікації (тренінги, вебінари, бізнес-майстерні) в контексті громадянської освіти в Україні. Також результати дисертації можуть бути застосовані у подальшому реформуванні положень Конституції України (щодо конституційно-правового статусу Президента України). Основні положення, висновки та узагальнення дисертаційної роботи можна використати в українській політичній практиці для розробки стратегій та вдосконалення системи стримувань і противаг у контексті демократизації взаємодії гілок влади між собою. Практична цінність отриманих результатів визначається тим, що обґрунтовані автором висновки та пропозиції можуть бути використані в роботі органів державної влади, зокрема Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України,

Президента України, Верховного Суду України, а також в роботі ключових державних посадовців.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Основні положення дисертації повною мірою висвітлено у семи наукових статтях, з яких шість – у фахових виданнях України, одна – у наукових періодичних виданнях іншої держави з напряму, за яким підготовлено текст дисертації, а також у восьми тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. Аналіз змісту опублікованої анотації засвідчує її відповідність основним положенням, що викладені в тексті дисертаційної роботи. Анотація подана українською та англійською мовами і є узагальненим коротким викладом основного змісту дисертації. Анотація та текст дисертації оформлено відповідно до вимог «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167.

Дотримання здобувачем вимог академічної добросесності. Кваліфікаційна наукова робота Х. Ю. Забавської містить посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей. Okрім цього, у дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації та інших порушень, що могло б поставити під сумнів самостійний характер виконання авторкою наукового дослідження.

Відповідність дисертації спеціальності та галузі науки, з якими вона представлена до захисту. Предмет, зміст і висновки дисертації відповідають спеціальності 052 Політологія (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»).

Дискусійні положення та побажання. Поряд з позитивною оцінкою дослідження, на думку офіційного опонента є окремі зауваження та рекомендації, що можуть стати підґрунтам для наукової дискусії під час захисту. Кваліфікаційна наукова робота значно виграла, якщо б авторці вдалося:

1. виокремити президентську владу від виконавчої гілки влади під час обчислення індексу балансу повноважень між гілками державної влади в Україні та припустити, що внутрішня консолідація в межах цієї гілки влади доволі умовна через надгілковий статус президента і незакінченість реформи децентралізації в частині ролі інститутів виконавчої влади на місцях. Українські політичні практики демонстрували вже декілька разів відсутність

такої консолідації (1999р. – Л.Кучма – П.Лазаренко; 2008р. – В.Ющенко – Ю.Тимошенко; 2017р. – П.Порошенко – В.Гройсман; 2020р. – В.Зеленський – Д.Шмігаль) й далі вказані тенденції будуть тільки посилюватися;

2. більш коректно сформулювати завдання дослідження, а саме позбавитися понять «проаналізувати» (с. 16) в бік реального завдання, бо аналіз є методом, що дозволяє дослідникові розв'язувати конкретні завдання, і не може бути завданням. Науковець аналізує з певною метою, що і є завданням дослідження;

3. детальніше виписати кореляцію між ефективністю системи стримувань і противаг з успішністю демократизації політичної системи шляхом наукової гіпотези і відповідних висновків, що розкривали б специфіку такої кореляції в різних державах. Це дало б змогу авторці уточнити твердження на кшталт «встановлено наявність певного кореляційного зв'язку між рівнем демократії (індексом демократії) та індексом балансу» та «дослідження на прикладі українського політичного досвіду засвідчує наявність потенційного зв'язку між рівнем демократії та рівнем балансу в повноваженнях між гілками державної влади» (с. 20-21);

4. враховуючи ситуацію, що склалась сьогодні між ВРУ, КМУ і КСУ, більшої уваги надати практичним рекомендаціям щодо змін національного законодавства чи вдосконалення політичних практик щодо політико-правового статусу президента та здійснення державної влади в Україні в цілому. Особливо з огляду на вплив політичних і неполітичних процесів на зміни в системі стримувань і противаг в Україні, таких як російсько-українська війна, зміна зовнішнього вектору державної політики та поширення пандемії коронавірусу COVID-19, що несуть суттєві загрози для балансу в межах системи стримувань і противаг гілок державної влади України;

5. конкретизувати інструменти, механізми і заходи, що уможливлювали б реальне впровадження слушних рекомендацій авторки щодо подальших реформувань демократизації України, серед яких : «знизити рівень судової корупції в Україні, продовжити судову реформу, збільшити роль та вплив суддівського самоврядування в Україні, покращити професійну підготовку суддів, розробити інструменти суддівської відповідальності та громадського контролю над діяльністю судів та суддів» (с. 189-190).

У цілому викладені зауваження не зменшують теоретичної та практичної цінності результатів, представлених у дисертаційній роботі, а, радше, висловлюють побажання врахувати їх в подальших наукових дослідженнях автора для удосконалення наукової думки. Представлена

дисертаційна робота виконана на належному рівні. Незважаючи на вказані рекомендації текст дисертації свідчить про високий рівень володінням матеріалом та обізнаності автора в проблематиці, його глибокий дослідницький потенціал.

Загальний висновок. Здійснений аналіз рукопису дисертаційної роботи Забавської Х. Ю. дає змогу зробити висновок, що за своїм змістом, теоретичним наповненням і практичною цінністю є завершеною кваліфікаційною працею, де представлені нові науково обґрунтовані результати.

Дисертаційна робота Забавської Х. Ю. на тему: «Особливості становлення та функціонування системи стримувань і противаг між гілками влади в умовах демократизації політичної системи України» відповідає галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 052 «Політологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 року № 283), п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167). Забавська Христина Юріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія».

Офіційний опонент:

професор, доктор політичних наук,
перший проректор,
професор кафедри політології
та державного управління,
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

Нагорняк

Т. Л. Нагорняк

